

Proceedings of the Archaeological Society of
Athens for the Year 1884

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1884

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΙ

1885

**Ἐκθεση τοῦ Χ. Τσουντα περί τῶν ενεργειῶν τῆς Αρχαιολογικῆς Ἐταιρίας το
1884 που αναφέρει και την πρώτη επίσημη υποθαλάσσια αρχαιολογική
έρευνα στην Ελλάδα**

Καὶ ταῦτα μὲν διὰ βραχέων περὶ τούτου· νῦν δ' ἀκροασθῶμεν τῶν ὑπὸ τοῦ συμβουλίου, κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, πεπραγμένων. Ἔχει δὲ τὸν λόγον ὁ γραμματεὺς τῆς Ἐταιρίας, τὸν ὁποῖον καὶ παρακαλῶ νὰ παρέλθῃ ἐπὶ τὸ βῆμα.

Εἶτα δὲ ὁ γραμματεὺς Στέφανος Α. Κουμανούδης ἀνέγνω τὴν ἐξῆς ἔκθεσιν·

Κύριοι,

Περὶ τῶν ἐταίρων πρῶτον τῶν συνιστῶντων τὴν Ἐταιρίαν δίδομεν τὰς ἐξῆς πληροφορίες·

Κατὰ τὸ ἤδη παρελθὸν ἔτος ἐνεγράφησαν εἰς τὸ μητρώον τῆς Ἐταιρίας πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι νέοι ἐταῖροι δεκατρεῖς, πλὴν ἑνὸς οἰκοῦντος ἐν Κυπαραισσίᾳ τῆς Πελοποννήσου, οἱ ἄλλοι πάντες ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐκ τοῦ ὅλου δὲ ἀριθμοῦ τῶν ἐταίρων, ὅστις εἶναι μέγας, ἀλλ' ὄχι ἀκριβῶς ἡμῖν γνωστὸς, διὰ τὴν ἐν πολλοῖς μέρεσι τῆς γῆς διασποράν των, ἀπέθαναν ἐν τῷ ἔτει, καθ' ὅσον ἐμάθομεν, πέντε.

Συνδρομῆν δὲ τακτικὴν ἐντὸς τοῦ ἔτους κατέβαλον ἐν ὅλῳ ἐταῖροι 175, καὶ δὴ 158 ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις κατοικούντων, 5 ἐκ τῶν ἐν Πειραιεῖ, 3 ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ 9 ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἔτι δὲ συνέδραμον σωματεῖα ἦτοι κοινὰ 11, ἐν οἷς τὸ Ἑθνικὸν ἡμῶν Πανεπιστήμιον, 7 ἱερὰ μοναὶ καὶ 3 δῆμοι, λέγω τρεῖς ἐκ τῶν 443 τοῦ κράτους.

Πολλὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ φαινομένῳ τούτῳ τῆς ὀλιγότητος τῶν προθυμομένων νὰ συντρέχωσι τοιαύτη ἐθνωφελεῖ ἑταιρίᾳ δῆμων καὶ μονῶν, καὶ μάλιστα ὅταν τις ἐνθυμηθῇ, ὅτι ἴσα ἴσα οἱ μέγιστοι τῶν δῆμων καὶ αἱ πλουσιώταται μοναὶ ὑπερλάμπουσι (κατὰ Ἰάκιντον εἰπεῖν) διὰ τῆς ἀπουσίας των ἐν τοῖς ἡμετέροις καταλόγοις. Ἀλλὰ ἄσκοπον θεωροῦ-

ματος τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου). Ἐπιγραφαὶ διάφοροι 26, νομίσματα τὸ ὄλον 863, ὦν ἀργυρᾶ 47, χαλκᾶ 812, μολύβδινα 3, σιδηροῦν ἓν. Ἐδαπανήθησαν εἰς τὸ ἔργον δρ. 3197,15.

Πέμπτη ὀλιγοήμερος ἀνασκαφὴ διὰ δαπάνης δρ. 365,20 ἐγένετο ἐν τῷ πρὸς τῇ Ζέξ θεάτρῳ τοῦ Πειραιῶς, ἐνθα μικρὸν μέρος τοῦ κοίλου ἕνεκα δυστροπίας ἰδιωτῶν δὲν εἶχεν ἀνακαθάρθῃ κατὰ τὸ 1883 ἀπὸ τῶν ὀλιγοστῶν ἐπικειμένων χωμάτων. Νῦν δὲ καὶ ταῦτα ἀπεκομίσθησαν, ἐπιστατοῦντος τοῦ καθηγητοῦ Ἰακ. Χ. Δραγῆ. Οὐδὲν ἐκεῖ ἄξιον λόγου ἀνεφάνη. Ἦτο ὁμῶς χρεια νὰ περιφραχθῇ τῶρα ὁλος ὁ χώρος τοῦ θεάτρου, ἀφοῦ ἐξηγοράσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Καὶ ἀνέλαβε μὲν ὁ δῆμος Πειραιέων νὰ καταβάλλῃ τὴν ἡμίσειαν δαπάνην τῆς περιφράξεως, ἡ δὲ Ἐταιρία ἡμῶν ἐδήλωσεν ἐγκαίρως τῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς Παιδείας, ὅτι προκαταβάλλει τὸ ἄλλο ἡμισυ δι' ὃ ἤθελεν ἐπιβαρυνθῇ τὸ Δημόσιον· ἀλλὰ μέχρι τοῦδε πολλῶν παρελθόντων μηνῶν οὐδὲν ἐγένετο, ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς, διὰ τί.

Ἐκτον ἔργον συγγενὲς μὲν τοῖς προειρημένοις, ὄχι δὲ γῆς ξηρᾶς ἀνασκαφὴ, ἀλλὰ ἀνασκαφῆς καὶ ἀνερευνήσεως βυθοῦ Θαλασσίου, ἐγένετο τὸν παρελθόντα χειμῶνα, ὅπως εἶχε προαγγεληθῇ ἐν τῇ περυσινῇ λογοδοσίᾳ. Ἀνερευνηθῆ ὑπὸ Ἑλλήνων δυτῶν, ἐχόντων μηχανάς, ἐπαρκεῖς, ὡς ἐφαίνετο, εἰς τὸ ἔργον, ὁ πορθμὸς τῆς Σαλαμίνας, ἐπ' ἐλπίδι εὐρέσεως τῶν ναυαγίων τῆς ἐπὶ Ξέρξου ναυμαχίας. Ἐπεστᾶται ὁ ἔφορος Χρ. Γεωργίου. Ἄλλ' ἡ ἔρευνα ἀπέτυχεν ἐντελῶς, ἀφοῦ ἔδαπανήθησαν δραχ. 1548,50. Ἀναγινώσκωμεν τὴν τοῦ ἐπιστατήσαντος ἐφόρου ἔκθεσιν, γεγραμμένην τῇ 24 Φεβρουαρίου 1884 καὶ ἔχουσαν οὕτω.

« Αἱ ἔρευναι ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμίνας ἀρξάμεναι τῇ 16 Ἰανουαρίου ἐ. ἔ. ἔφερον ἀποτελέσματα ἐλαχίστου λόγου ἄξια· ἀλλὰ χωρὶς νὰ θελήσω νὰ προδικάσω περὶ τῆς τύχης ἐνδεχομένων ὁμοίων δοκιμῶν, θὰ ἐξηγήσω ἐν ὀλίγοις τοὺς λόγους, δι' οὓς κατ' ἐμὲ ἀπέτυχον αἱ ἤδη λήξασαι ἔρευναι.

Ἠρῶτον πάντων δέον νὰ ἀναφέρω, ὅτι ἂν καὶ αὐταὶ διήρκεισαν ἕνα ὀλόκληρον μῆνα, ἡμεῖς ὁμῶς μόνον δώδεκα ἐν ὄλῳ ἡμέρας εἰργάσθημεν. Τοῦτο δὲ ἕνεκα τοῦ χειμῶνος. Πέντε ἄλλας ἡμέρας ἐξήλθομεν μὲν εἰς τὸ ἔργον, ἀλλὰ πάλιν ἠναγκαζόμεθα

ὑπὸ τοῦ κακοῦ καιροῦ νὰ ἐπιστρέφωμεν ἀμέσως. Ἀλλὰ καὶ ὅσκις τὰ ὕδατα μόνον ὀλίγον ἦσαν τεταραγμένα, πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἐργασία καρποφόρος, διότι αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου δὲν φθάνουσιν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ πυθμένος, ἐπομένως ὁ δῦτης δὲν διακρίνει τὰ πρὸ αὐτοῦ ἀντικείμενα σαφῶς. Δεύτερον μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν ἐργασίαν ἦν τὸ περὶ οὗ ἔγραφον ὑμῖν ἐν τῇ τῆς 23 Ἰανουαρίου ἐκθέσει μου, ὅτι δηλ. τὸ πλοιάριον μετὰ τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ δέον νὰ διανυκτερεύωσιν ἐν αὐτῷ στενῷ, ἵνα μὴ ἐξαρτᾶται ἡ ἐργασία ἀπὸ τῶν δυστροπιῶν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ναυτῶν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα εἶναι ἐμπόδια δυνάμενα νὰ ἀρθῶσι· σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἐν τέλει μνημονευθησόμενα.

Ἴδου ποῦ ἰδίως εἰργάσθημεν. Μίαν καὶ ἡμίσειαν ἡμέραν πρὸ τοῦ Βασιλικοῦ κτήματος καὶ κυρίως πρὸ τοῦ φάρου τοῦ ἀπέναντι τῆς Λιγίνης εἰς βάθος 6-10 ὀργυῶν. Ἐκεῖ εὔρομεν δύο πυθμένας ἀμφορέων κοινῶν καὶ ἔλασμα πιδηροῦν, ὅπερ ὁμῶς φαίνεται νεώτερον. Δύο ἡμέρας ἠρευνήσαμεν εἰς τὸ μέρος ὅπερ λέγεται ὅτι εἶναι ὁ Φωρῶν λιμῆν, δηλ. πρὸ τῶν σφαγείων Πειραιῶς. Εὔρομεν δὲ ἐνταῦθα σανίδα ἐνὸς περίπου μέτρου ἀρχαιοτάτην, ὡς φαίνεται, ἥτις κατὰ τὴν ἐξαγωγήν ἐθραύσθη εἰς δύο· φέρει πέντε ἡλούς τετραγώνους. Πλησίον αὐτῆς εὑρέθη ἐν τεμάχιον πάλιν ἀμφορέως κοινοῦ καὶ ἐν ἀγγεῖον μόνωτον σχεδὸν σῶον ὕψ. 0,40. Τοῦτο εἶναι πρὸς τὰ κάτω στενότερον, δὲν ἔχει δὲ ἰδιαιτέραν βᾶσιν· τὸ σχῆμά του ἐν γένει δὲν εἶναι Ἑλληνικόν, ἀλλ' ὁμοιάζει πρὸς ἐν τῶν ἐν Μυκῆναις εὑρεθέντων, πλὴν ὅτι τὸ ἡμέτερον εἶναι κοινοτάτης τέχνης, μὴ ἔχον μήτε γάνωμα μήτε κόσμημά τι. Εἶναι τεθραυσμένον κατὰ τὸ χεῖλος(1). Ὁ δῦτης μοι εἶπεν, ὅτι ἐκεῖ πλησίον εἶδε καὶ δύο σπονδύλους κίονος, ὧν ὁ μικρότερος εἶχε περιφέρειαν 1,70 μ. περίπου (ὅπως κατ' αἴτησίν μου ἔλαβε τὸ μέτρον διὰ σχοινίου)· δὲν ἠδύνατο ὁμῶς νὰ εἴπῃ καὶ ἂν εἶχον ραβδώσεις ἢ ὄχι· τόσον ἡ ἐπιφάνειά των ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ χόρτων καὶ θαλασσίου ρύπου. Ἐπίσης παρετήρησε

(1) Ὑπάρχει ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐν ἄλλο ἀγγεῖον ὅμοιον καθ' ὅλα τῇ ἐν τῇ κειμένῳ περιγραφόμενῳ, εὑρεθὲν καὶ αὐτὸ ἐν τῇ θαλάσῃ, ὡς ἐκ τοῦ ἀκόμῃ ἐπιτεκολλημένου σπόγγου φαίνεται, ἄγνωστον ὁμῶς ποῦ ἀκριβῶς.

καὶ μάρμαρον κυβικόν, οὐ ἐκάστη πλευρὰ ἔχει μῆκος 0,80 μ. περίπου. Βάθος ὑδάτων αὐτοῦ 10-12 ὀργυιῶν. Τὰς λοιπὰς ἡμέρας πάσας εἰργάσθημεν ἐν αὐτῷ τῷ στενῷ, τούτων δὲ τὰς πλείστας πάλιν — μετὰ τινὰς ὄλως ἀγόνους ἀποπείρας πρὸ τῆς Ψυτταλείας καὶ τοῦ Κερατσινίου καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ — ἤρευνῶμεν πρὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κυνοσοῦρας ἀπὸ τῆς ἐσχάτης προεκβολῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Θάλασσαν μέχρι τῆς εἰσόδου εἰς τὸν λιμένα Ἀμπελακίων. Τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα εἶναι ἀμμῶδες, τὸ δὲ βάθος μέχρι 18 ὀργυιῶν, ἐνιαχοῦ ὁμως καὶ μέχρις 22. Εὐρομεν αὐτοῦ πυθμένας καὶ στόμια ἀμφορέων κοινῶν τεσσάρων ἢ πέντε, καὶ τινὰ ξύλα λέμβου οὐχὶ μεγάλης, μηδὲ πολὺ ἀρχαίας. Καὶ πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς Ἀττικῆς δὲ ἐκμάχμεν δοκιμὰς, ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπῆρχον τοσαῦτα φύκη καὶ τοσοῦτος πηλός, ὥστε ὁ 2,40 μ. μακρὸς ὀβελὸς τοῦ δύτου ἐνεπήγνυτο ὅλος, χωρὶς νὰ φθάσῃ εἰς τὸν πυθμένα. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν εὐρήματα.

Τελευτῶν λέγω, ὅτι πλὴν τῶν ἐν ἀρχῇ ἐκτεθέντων, ὄλως ἐξωτερικῶν προσκομμάτων, ἡ μεγάλη δυσκολία τῶν τοιούτων ἐρευνῶν ἔγκειται εἰς δύο τινά· ὅτι δηλαδὴ ὅπου μὲν τὸ ἔδαφος εἶναι ἀμμῶδες, ἀλλὰ στερεόν, μόνος ὁ ὀβελὸς δὲν ἐξαρκεῖ, διότι τὰ ἀντικείμενα μετὰ παρέλευσιν τόσων αἰώνων ἐκαλύφθησαν ὑπὸ ἄμμου, ἥτις στερεῶς ἐπικοληθεῖσα κατέστησεν αὐτὰ δυσδιάκριτα· ὅπου δὲ ὁ πηλὸς ἔχει μέγα βάθος, ἐκεῖ ἡ ἀμηχανία εἶναι μεγαλειτέρα, διότι καὶ ἂν κατὰ τύχην ὁ ὀβελὸς ἀπαντήσῃ ἀντικείμενόν τι στερεόν, ἅμα ὁ δύτης ἐπιχειρήσῃ νὰ μετακινήσῃ τὸν πηλὸν διὰ τῶν χειρῶν του, ὅπερ ἄλλως εἶναι πολὺ εὐκόλον, τὰ ὕδατα ἀμέσως θολόνουν καὶ μένει αὐτὸς ἐν τῷ σκότει.»

Χρ. Δ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἦλθαν εἰς τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἑταιρίας γράμματα ἐξ Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, σταλέντα παρ' ἀνδρῶν ἐχόντων ἡ ἐμπειρίαν εἰς τὸ ἀνερευνᾶν θαλασσίους βυθοὺς, ἡ ἐργαλεῖα καὶ μηχανὰς πρὸς ἀνέλκυσιν βαρέων σωμάτων ἐκ τοῦ βάθους· διότι ἡ ἐπιχειρήσις τῆς Ἑταιρίας διαφημισθεῖσα παντα-

χοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πολλές καὶ ἐνθουσιώδεις ἐλπίδας εἶχεν ἐξεγείρη. Ἄλλὰ τὸ Συμβούλιον ἔδωκε μὲν προσοχὴν εἰς τὰς γενομένας αὐτῷ προτάσεις, διὰ διαφόρους ὅμως λόγους ἀπέστη ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ νὰ συμβληθῇ πρὸς τοὺς ἐπιστείλαντας. Ἴσως ἔλθωσι καιροὶ ἄλλοι εὐθετώτεροι πρὸς τοιαύτας δυσκόλους ἐπιχειρήσεις.